

kovali da so jo isti ljudje, da so mestno samozavest oblikovali predvsem meščani in ne morda mogočneži z gradu nad mestom ter da razprave te vrste lahko v skrajnem primeru uporabimo za legitimacijo naše meščanske preteklosti.

Vsekakor je to zelo zanimivo delo za nekoga, ki želi kaj več izvedeti o cehih iz tako rekoč prve roke, neizogibno pa je za raziskovalce zgodovine Celja. Manj arhivsko razgledane bralce bi le opozoril, da ZAC pomeni Zgodovinski arhiv Celje, ZOL Zbirka obrtnih listin, MOC Mestna občina Celje, AF arhivski fond ..., sicer pa bo pozorni bralec lahko to razbral tudi sam. Če ne prej, pa iz sklepnega poglavja Uporabljeni viri in literatura.

Gorazd Stariha

vojni, ko je bila v Tolminu ustanovljena nižja gimnazija in je znova začelo delovati učiteljsiše. Vrata je odprl tudi dijaški dom, ki naj bi skrbel "za smotno učenje in vzgojo po načelih socialistične morale". Tako kot pod Italijo, so tudi v povojnem času poleg srednješolcev v njem bivali tudi osnovnošolci iz raznih od šol preveč oddaljenih krajev ali otroci s slabimi socialnimi razmerami. Sicer pa se je dom vedno prilagajal odpiranju in zapiranju šol v Tolminu in s tem v povezavi je tudi zelo nihalo število gojencev.

Tretji del zbornika je namenjen utrinkom iz domskega življenja. Dogodkov iz časa svojega bivanja v domu so se spomnili nekdanja gojenca Danilo Bordignon in Ivan Božič, vzgojiteljici Ida Gabršček in Nasta Leban ter nekdanji ravnatelj Marjan Klavora.

Aleksandra Pavšič Milost

Dijaški dom Tolmin 1919-1999, Dijaški dom Tolmin 1999, 120 strani

V minulem letu, ob osemdesetletnici obstoja, je Dijaški dom Tolmin izdal lično oblikovan in vsebinsko bogat jubilejni zbornik. Stodvajset strani obsegajoča knjižica ima tri vsebinske sklope.

V prvem delu, uvodnih besedah, so svoje misli ob častitljivi obletnici povedali sedanji ravnatelj doma Darjo Velušček, minister za šolstvo in šport Pavle Zgaga, višja svetovalka za dijaške domove Danica Starkl ter nekdanja gojenca doma, sedanji minister za kulturo Jožef Školč in pisatelj Rudi Šeligo.

Osrednji, najdaljši del je namenjen zgodovinskemu pregledu, ki so ga izčrpno podali trije avtorji. Vlasta Tul, arhivska svetovalka iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, je podrobno obdelala obdobje od ustanovitve doma do kapitulacije Italije, povojni čas pa sta orisala Damjana Fortunat Černilogar iz tolminske muzejske zbirke (obdobje od 1945 do 1979) in v Dijaškem domu Tolmin zaposleni Edvard Mendot (obdobje od 1980 do 1999).

Začetki domskega varstva v Tolminu segajo v leto 1919, ko je bil tam ustanovljen konvikt Francesca Scodnika. Ustanovitev je povezana z začetki delovanja učiteljsiše v Tolminu. Po prvi svetovni vojni, ko je velik del Primorske pripadal Italiji, italijanska oblast namreč ni dovolila obnoviti učiteljsiše v Gorici, ker se je bala, da bi se tam krepilo močno slovansko in protiitalijansko jedro. Primernejše in manj ogrožujoče okoliščine so se jim zdele v Tolminu, ki je s tem dobil vlogo izobraževalnega središča. Ustanovitev konvikta je obenem z rešitvijo stanovanjskega problema dijakov ponujala tudi možnost popolnega nadzora nad gojenci in italianizacije tedaj povsem slovenskega okolja. Italijani so želeli, da bi konvikt postal "gojišče nove kulture in nove zavesti", čemur je bilo podrejeno celotno življenje v ustanovi.

Po kapitulaciji Italije so konvikt zaprli. Potreba po domskem varstvu se je spet pokazala po drugi svetovni

Ivanka Zajc Cizelj, Osnovna šola Celje 1777-1919, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije 5, Celje 2000, 176 strani

V publikaciji Študije 5, ki jih izdaja Zgodovinski arhiv Celje, je konec leta 2000 izšla študija Ivane Zajc Cizelj Osnovna šola Celje 1777-1919. Delo je razdeljeno na devet poglavij, poleg tega pa ima še uvod in opombe. V študiji, ki temelji predvsem na statistični obdelavi arhivskih virov šolskih in upravnih fondov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje, obravnava osnovno šolstvo od uveljavitve prvega osnovnošolskega zakona, sprejetega leta 1774, do razpada monarhije leta 1918. Avtorici je arhivsko gradivo teh fondov dalo izvirne podatke o otrocih in šolah, ki so jih obiskovali v mestu Celju in okolici. Pri svojem delu je uporabila predvsem šolske kataloge, ki pa niso ohranjeni v celoti, kronike, ki povedo marsikaj, čeprav niso povsem objektivne, in dokumente mestnega šolskega sveta, občine in celjskega okrožnega urada Celje. Poleg podatkov, ki so ji bili na voljo v celjskem arhivu je zbrala še podatke, ki jih je našla v arhivu Slovenskega šolskega muzeja, in sicer o razmerju glavne šole in nedeljskih ter nadaljevalnih šol. Z obravnavano tematiko se ni omejila samo na gradivo, ki ga hranijo slovenske institucije, ampak je pregledala gradivo v deželnem arhivu v Gradcu, a je tam našla le malo podatkov. Na podlagi vsega tega je izdelala številne statistične razpredelnice, ki jih je popestrila z izvirnimi ugotovitvami in sklepi.

K nekaterim poglavjem je napisala obsežne uvodne študije, ki temeljijo na literaturi in državnih in deželnih zakonih; z njimi je želela približati bralcu zgodovinski razvoj osnovnega šolstva, še posebej na ožjem celjskem območju. Začela je s splošno šolsko ureditvijo, s katero je bila uzakonjena splošna šolska obveznost ne glede na stan in spol od 6 do 12 leta starosti. Uvedene so bile tri vrste ljudskih šol: trivialke, glavne šole in normalke. Politična šolska ustava iz leta 1805 ni prinesla bistvenih sprememb,

zato je avtorica posvetila več pozornosti zakonu iz leta 1869. Ta je v osnovno šolstvo uvedel precej novosti, odpravil je trivialke, glavne šole in normalke ter uvedel ljudske in meščanske šole. V tem času so bili ustanovljeni šolski sveti, ki so imeli vodstvo in nadzor nad vzgojo, za nadzornike pa so postavili šolske inšpektorje. Poleg osnovnih šol je avtorica obravnavala tudi nedeljske in nadaljevalne šole, ki so sodile v sklop osnovnih šol. Te so vplivale na višjo izobrazbeno raven prebivalstva, ker so omogočale šolanje tistim, ki iz kakršnih koli razlogov niso mogli obiskovati rednih šol.

Sledi podrobnejši oris zgodovine razvoja šolstva v Celju po letu 1774, ko je bila ustanovljena glavna šola. Zanj je bilo značilno, da so jo obiskovali dečki in deklice, in sicer do ločitve otrok po spolu po letu 1830. V tem času je bila ustanovljena nižja realka, naklonjenost slovenskemu jeziku kot učnemu jeziku se je zmanjšala predvsem v višjih razredih. V letu 1878 so bile postavljene osnove obrtnega šolstva, ustanovljena je bila zasebna deklška in deklška meščanska šola z dvorazredno trgovsko šolo in gospodinjsko šolo. Podrobneje je obravnavano delovanje nedeljskih šol, saj jih je bilo kar nekaj: slovenska nedeljska začetna šola za dečke in deklice, nedeljska nadaljevalna šola ali ponavljalna za nemške deklice, ki so končale deklško mestno šolo, nedeljska nadaljevalna šola za dečke, ki je usposabljala za obrtne poklice in je bila nekakšna predhodnica poznejše obrtne šole (1878), ter nedeljska zasebna trgovska šola za dečke, ki jo je vzdrževalo posebno društvo trgovcev. Študija ni omejena le na mesto Celje, ampak obravnava problematiko osnovnega šolstva tudi na območju celjske okolice, kjer je bila prva šola ustanovljena po letu 1875, predvsem zaradi povečanja števila šoloobveznih otrok v mestu. Omenjeno je tudi vprašanje nemško govorečih otrok v obdobju med obema vojnama; ti so nekaj časa obiskovali vzporednice k slovenskim razredom, a so jih postopoma zapirali. Natančneje pa je ta problem obdelan v poglavjih materinščina šoloobiskujočih otrok in učni jezik.

Uvodnemu pregledu sledijo poglavja o šolskem obisku, materinščini, socialni strukturi, veroizpovedi šolajočih se otrok in učnem jeziku. Bistveni sestavni del teh poglavij so statistični podatki. Obdelani so v obliki preglednih razpredelnic, ločenih po obdobjih in po posameznih šolah. Nekatere od njih so tako natančne, da celo poimensko obravnavajo posamezne učence (materinščina) in učitelje (plače). Statistične podatke je avtorica obogatila s številnimi dodatnimi komentarji, s katerimi je bralcem pričarala živo sliko šolskega življenja v omenjenem obdobju. Študija nas tako seznani z lokalno šolsko problematiko, z obiskom šoloobveznih otrok v celjskih šolah in okolici; z mestno šolo, kjer so prevladovali dečki; s socialno in starostno strukturo otrok, ki je bila ob ustanovitvi šol precej drugačna kot proti koncu 19. stoletja; z materinim jezikom takratne šolske mladine, ki ni bila le nemščina in slovenščina, ampak tudi slovaščina, italijanščina, hrvaščina itd.; z njihovo veroizpovedjo, ki je bila sicer predvsem katoliška, a tudi protestant-

ska, židovska itd.; s krajem rojstva; s tem, kateri sloji prebivalstva so pošiljali svoje otroke v mestno in kateri v okoliško šolo, ter končno tudi s tem, na kateri šoli je kot učni jezik prevladovala nemščina in kje slovenščina.

Zanimivo je poglavje o vzdrževanju šol in učiteljev, o tem, kako so se šole ustanovljale in kako so se vzdrževale, kakšne prejemke so imeli zaposleni. Podatke je avtorica črpala iz literature, deloma tudi iz državnih in deželnih zakonikov. V nadaljevanju študije pa preide na opis gmotnega stanja učiteljstva v mestu in v okolici. Te podatke pa je jemala iz drugih virov, kot so šolske kronike, arhivsko gradivo Slovenskega šolskega muzeja in gradivo Mestne občine Celje. Obdelala je posamezne šole, poimensko naštela učitelje in seznam dopolnila z vsemi razpoložljivimi podatki, mnogi med njimi pa so slabo ohranjeni zato tudi pomanjkljivi. Pozabila ni niti na šolske proračune in šolnine, ki so bile obvezne na nekaterih šolah, precej pozornosti je posvetila problematiki šolskih poslopij in prostorov, vzdrževanju šol in obnovam le-teh.

Disciplinske kazni, ki pa niso bile namenjene le učencem, ampak so lahko doletele tudi učitelje, avtorica obravnava v poglavju Šolske kazni. Ne obravnava le discipline učencev, ampak tudi učiteljev. Kazenski ukrepi za učence so bili predvideni po šolskem in učnem redu, ki je bil sprejet z odredbo ministrstva za bogočastje in uk 20. avgusta 1870 v poglavju o šolski disciplini. S tem zakonom je bila odpravljena telesna kazen kot vzgojno sredstvo. Pravice in dolžnosti učiteljstva na ljudskih šolah na Štajerskem pa je urejal zakon z dne 4. februarja 1870, ki je predvideval naslednje kazni: posvaritev (opomin), odvzem pravice do dodatka na službena leta, premestitev na nižje delovno mesto in odpust iz službe. V tem poglavju je avtorica opisala tudi nekatere konkretne primere, saj so v fondu Mestnega šolskega sveta v Celju ohranjena pričevanja o nekaterih prestopkih in nepravilnostih učiteljev. Pri disciplinskih prestopkih učencev so posebej izpostavljeni problemi izključenih otrok, ki ga je mestni šolski svet v Celju skušal razrešiti že v letu 1879, ko je predlagal deželnemu šolskemu svetu ustanovitev prevzgojnih domov ali neke vrste azilov, ki bi ustrezno poskrbeli za te otroke. Ti zavodi naj bi bili ustanovljeni v večjih krajih in naj bi pokrivali več šolskih okolišev. Zavedali so se nujnosti takih zahtev, a žal sredstev zanje ni bilo ne v državnem ne v šolskem fondu. Zato so predlagali, da bi se ustanovilo šolsko društvo, ki bi skušalo zbrati denar z dotacijami in dobrodelnimi prireditvami.

Zadnji poglavji sta zelo kratki, ne več kot stran dolgi, obravnavata pa delovanje mestnega šolskega sveta in uporabljeno literaturo in vire – opombe.

Študija Ivane Zajc Cizelj je zanimiva, saj nam poda razvoj osnovnega šolstva na območju mesta Celja in možnosti, ki so jih imeli tamkajšnji otroci obeh spolov pri izobraževanju. Tako kot drugod v monarhiji je bila tudi tu izobrazba deklet zapostavljena; socialna struktura otrok v mestu je bila drugačna kot v okolici; starost šoloobveznih otrok je bila na začetku – vsaj dečkov – visoka; kot učni jezik je prevladovala

nemščina; za učiteljske plače in vzdrževanje šol je bilo vedno premalo denarja; nekateri učitelji so svojo jezo in nasilnost znašali nad otroki, pa še mnogo drugih zanimivih utrinkov je najti v omenjenem delu, ki temelji na vseh dosegljivih arhivskih virih in literaturi.

Saša Serše

Primorska poje 30 let, Zbornik ob 30-letnici revije 1970-1999 in ob 30-letnici delovanja Zveze pevskih zborov Primorske, 234 strani

K praznovanju 30-letnice "primorskega pevskega praznika" je delček prispeval tudi Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Arhivist Jurij Rosa je namreč na povabilo založnice, Zveze pevskih zborov Primorske, za jubilejni zbornik pripravil poskus zgodovinskega opisa te prireditve. Priložnost je izkoristil tudi za prevzem dela arhivskega gradiva tega ustvarjalca.

Prvi predlogi in pogovori v zvezi z organizacijo revije *Primorska poje*, ki naj bi potekala na obeh straneh meje, segajo v leto 1969. Z njenimi začetki je povezana tudi ustanovitev Združenja pevskih zborov Primorske v Ajdovščini leta 1970, ki je skupaj s Slovensko prosvetno zvezo iz zamejstva (tam so se pozneje priključile tudi druge organizacije) vsa leta tesno povezano z revijo. Vsi skupaj so opravili veliko delo pri vzpostavljanju enotnega slovenskega kulturnega prostora in v prizadevanjih za ohranitev in širitev tradicije zborovskega petja na Primorskem. K sodelovanju so želeli pritegniti zore iz vse Primorske ne glede na državno mejo, in to jim je v veliki meri uspelo. Na prvi reviji leta 1970 je nastopalo 51 zborov, ob koncu sedemdesetih let jih je bilo že nad sto, pozneje je število še raslo. V dobi političnih sprememb in osamosvajanja Slovenije je krivulja za kratek čas padla, nato spet naraščala. Leta 1999 je bilo prijavljenih 173 zborov. Že od začetka je za večino sodelujočih zborov nastop na reviji pomenil izjemen dogodek, ki so mu posvečali vso dejavnost v sezoni.

Kljub občasnim kriznim obdobjem, ko so imeli težave z denarjem in ob večni strokovni dilemi, ali dati poudarek množičnosti ali kakovosti in kako le-to izboljšati, je revija potekala neprekinjeno 30 let. Ves čas je bila praznik primorskega zborovskega petja, namenjena pevcem in njihovim zvestim poslušalcem. Prispevala je tudi k porastu števila primorskih pevskih zborov.

Jubilejni zbornik ponuja poleg zgodovinskega sprehoda skozi 30 let revije še več drugih prispevkov. Uvodne misli so namenjene funkcionarjem. V nadaljevanju je Ivo Jelerčič pripravil obsežne zbirne statistične podatke o številu sodelujočih zborov, številu njihovih nastopov, o krajih nastopov ipd., predstavil pa je tudi zore, ki so na reviji vztrajali vseh 30 let, pa ustanovitelje, organizatorje in soorganizatorje – ljudi, ki so se za revijo največ trudili. Branka Kljun je analizirala programsko in izvedbeno kakovost nastopajočih

zborov, skupaj z Ivom Jelerčičem pa sta predstavila tudi dosežke primorskih zborov na raznih tekmovanjih.

Lea Hedžet (Radio Koper), Janko Ban (Radio Trst A) in Jasna Nemec Novak (TV Slovenija) so se dotaknili opaznosti revije v medijih. V imenu soorganizatorjev sta spregovorila Zorko Harej, predsednik Zveze cerkvenih pevskih zborov Trst, in Damjan Paulin, predsednik Zveze slovenske katoliške prosvete Gorica. Na koncu zbornika so zapisane misli, ki so jih izrekli posamezniki, tako ali drugače povezani z revijo.

Aleksandra Pavšič Milost

Vendar peti on ne jenja, Kronika Akademskoga pevskega zbora France Prešeren Kranj (1969-1999), Zbrala in uredila Mija Mravlja, Kranj 2000, 542 strani

Akademski pevski zbor Franceta Prešerna iz Kranja je leta 1999 praznoval 30-letnico uspešnega delovanja. Ob tej priložnosti je pevka, ki je pri zboru od njegovega začetka, Mija Mravlja, ki je hkrati tudi arhivska mravljica, kar nekaj časa zbiralala in nazadnje zbrala in uredila obsežno kroniko o pevski poti enega najboljših slovenskih pevskih zborov.

Zbirateljica podatkov o dejavnosti kranjskega akademskoga pevskega zbora v uvodni besedi zelo zgoščeno pojasnjuje način, ki si ga je izbrala pri pripravi zborove kronike. Podlaga ji je bila izvirna kronika zbora, ki jo Mija Mravlja z njej lastno natančnostjo piše praktično vseh trideset let. Njena arhivska vzgoja se kaže tudi v dejstvu, da je kroniko, skupaj z drugim urejenim arhivskim gradivom zbora, oddala v Enoto za Gorenjsko Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Izid kronike kranjskega zbora je lahko tudi zgleden primer, kakšna naj bo objava tovrstnih oblik arhivskega gradiva. Originalna oblika kronike se razlikuje od objavljene. Sestavljena je po strogem kronološkem zaporedju zborovih dogodkov. Okvir je letna pevska sezona, znotraj katere si potem sledijo zapisi o vajah (običajnih in študijsko pripravljenih), o koncertih (vabila, programi, oglasi v časopisju, vsi časopisni izrezki, katerih vsebina se neposredno ali posredno nanaša na koncert, kritike, fotografije itd.), gradivo o družabnem življenju zbora (zborovski krsti s humoričnimi programom) itd. Izrezki iz časopisov, domačih in tujih, so opremljeni z navedbo časopisa, letom in letnikom in datumom izida, z zaporedno številko časopisnega izvoda in z navedbo strani, na kateri je zapis natisnjen. Poudariti je treba, da je originalna kronika vodena izjemno natančno.

Za objavo pa je avtorica zaradi preglednosti in združevanja vsebine originalno kroniko nekoliko preoblikovala, vendar gre samo za metodološki poseg, ki v nobenem pogledu ne posega v integriteto vsebine originalnega zapisa. Kronološko načelo originalne kronike je spremenila v vsebinsko s tem, da je znotraj pevske sezone združila nastope in koncerte, ki jih je